

Bir Müfessir Olarak Süddî el-Kebîr

Yrd. Doç. Dr. Nurullah DENİZER*

Atıf / ©- Denizler, N. (2017). Bir Müfessir Olarak Süddî el-Kebîr, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 357-388.

Öz- Tefsir ilmi, Kur'ân'ın nâzil olmaya başlaması ile birlikte ve Hz. Peygamber'in kendisine vahyedilen ayetleri insanlara tebliği ve gerekli yerleri açıklaması suretiyle tatbiki olarak başlamıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbiler Kur'ân'a dair Hz. Peygamber'den öğrendikleri bilgileri gerek sadece naklederek gerekse yorumlamak suretiyle kendilerinden sonraki nesil olan tâbîlere aktarmışlardır. Tâbîin dönemi, İslam topraklarının genişlemesi, farklı ırk ve kültürden olan insanların da İslam'ı kabul etmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni soru ve sorunların Kur'ân ışığında anlaşılması ve yorumlanmasına dair farklı yaklaşımların tezahür ettiği bir dönemdir. Bu dönemde Mekke, Medine ve Kûfe'de oluşan tefsir medreselerinde yetişen tâbîiler, sahâbilerden aldıkları bilgiler ışığında Kur'ân'ın anlaşılması ve uygulanması hususunda yöntem olarak birbirlerinden ayrışmaya başlamışlardır. Ayrıca bu dönem, tefsire dair bilgilerin müstakil risaleler halinde telif edilmeye başlandığı bir zaman dilimidir. Süddî el-Kebîr de Hicaz'da doğmuş Kûfe'de yaşamış ve tefsire dair naklettiği pek çok rivayetle sonraki dönem müfessirlerine kaynaklık etmiş tâbîinin önde gelen şahsiyetlerinden birisidir. Bilhassa İbn Abbas ve İbn Mes'ûd'dan nakillerde bulunan Süddî'nin kendisine atfedilen tam bir tefsirinden kaynaklarda bahsedilse de günümüze ulaşan bu vasıfta bir eser bulunmamaktadır. Süddî'den gelen tefsir rivayetleri, bilhassa rivayet tefsirleri içerisinde dağınık olarak yer almaktadır. Bu rivayetler incelendiğinde onun, Kur'ân'ı Kur'ân ve sünnet ile tefsir yöntemlerini kullandığı, nüzul sebepleri ve tarihî bilgilerden istifade ettiği, yer yer şer'î hükümler çıkardığı, nesh ve müteşabih gibi konularda fikir beyan ettiği görülmektedir. Naklettiği rivayetlerde Süddî'nin en çok eleştiri aldığı nokta ise isrâiliyyâta yoğun bir şekilde yer vermesidir. Bu çalışmada Süddî'nin hayatı, ilmî yönü ve hakkındaki Şîlik iddiaları değerlendirilecek, kendisinden gelen tefsir rivayetleri ekseninde onun tefsir yöntemi ve müfessir yönü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler- Tefsir, rivayet tefsiri, yöntem, Süddî

Makalenin gelişi: 02.05.2017; Yayına kabul tarihi: 19.06.2017

* Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, e-posta: nurullah.denizer@usak.edu.tr

Giriş

Tâbiiler Hz. Peygamber'in, "İnsanların en hayırlısı benim asırında olanlar, sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenlerdir."¹ diyerek övdüğü ve Kur'ân'ın anlaşılması ve sonraki nesillere aktarılması hususunda önemli rol üstlenen bir nesildir. Tâbiiler gerek Hicaz'daki gerekse genişleyen İslam topraklarının çeşitli beldelerine yerleşen sahabîlerden ders almışlar ve onlardan öğrendikleri bilgileri sonraki nesillere aktaran bir köprü vazifesi görmüşlerdir. Hızla genişleyen İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde ashab, Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'den öğrendiklerini bu beldelerdeki yeni Müslümanlara öğretmiş ve buralarda ilim halkaları oluşturmuşlardır. İslam toplumu içerisinde etnik ve kültürel farklılıkların artması, Müslümanların farklı soru ve sorunlarla karşılaşmalarına sebep olmuş ve bunun neticesinde Kur'ân tefsirinde farklı yöntemlerin kullanıldığı tefsir medreseleri teşekkül etmiştir. Bu medreselerde ashabtan ders alan tâbiiler özellikle hadis ve tefsir alanında önemli hizmetler vermişler ve bu ilimlerin yazıya geçirilmesi faaliyetinin ilk adımlarını atmışlardır. Ayrıca tefsir ilmi açısından bakıldığında bu dönem; Kur'ân'ı anlama ve yorumlama faaliyetindeki yöntem çeşitliliğinin Mekke, Medine ve Kûfe medreselerinde sistematik bir şekilde ilk defa ayrıştığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada müfessir yönünü ele alacağımız Süddî, nakle verdiği öncelik ve önemle bilinen Mekke ve Medine medreselerinin bulunduğu Hicaz'da doğması ve re'y ile tefsire verdiği önem ile temayüz etmiş Kûfe'de yaşaması bakımından tefsir ilmi açısından önemli bir konumda yer almaktadır.

1. Süddî el-Kebîr'in (v. 127/745) Hayatı, İlimi ve Şahsiyeti

1.1. İsmi ve Soyu

Süddî'nin tam adı, İsmail b. Abdurrahman b. Ebî Kerîme es-Süddî el-Kebîr'dir ve Kureyş'in reisi Zeyneb binti Kays b. Mahreme el-Muttalibî b. Abd-u Menaf b. Kusayy'ın mevlâsıdır. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Süddî'nin künyesi ve babasının ismi ile ilgili bir ihtilaf olmamakla beraber onun soyu hakkında bazı tartışmalar mevcuttur. Buhârî ve İbn Hacer, Süddî'nin atalarını 'İsmail b. Abdurrahman b. Ebî Kerîme' şeklinde sıralarken², İbn Hibbân el-Büstî, İbnü'l-Esîr ve Yâkût el-Hamevî bu sıralamayı 'İsmail b. Abdurrahman b. Ebî

¹ Müslim, Ebû Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh*, Dâru Tayyibe, Riyad, 426, Fedâil, 52.

² İbn Hacer Askalânî Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984, VI, 232; İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru lhyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1952, II, 184.

Züeyb' şeklinde tayin etmişlerdir.³ Her ne kadar Hicaz da doğmuş olsa da Süddî'nin Hicazla olan ilişkisi, kölelik ve doğum yeri bakımından olmalıdır. Zira kaynaklarda babasının, İsfahan'ın önde gelen kimselerinden olduğu zikredilmektedir.⁴

Onun 'Süddî'⁵ ismi ile anılması hususunda da bir takım görüş farklılıkları söz konusudur. Bir görüşe göre Süddî, Kûfe'deki büyük mescidin eşiğinde oturup orada başörtüsü sattığından dolayı 'Süddî' olarak meşhur olmuştur ki yaygın olan görüş de budur.⁶ Diğer bir görüşe göre ise Süddî, şehrin 'Südd' yahut 'Südde' denilen bir mevkinde ikamet ettiği için, bu yere nisbetle Süddî olarak anılmaktadır.⁷

1.2. Doğumu Ve Vefati

Süddî'nin doğum tarihi hakkında kaynaklarda net bir bilgi mevcut değildir. Tam bir tarih verememekle beraber kaynaklar; Süddî'nin, sahabeden Hasan b. Ali, Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebû Hureyre, İbn-i Abbas, İbn-i Ömer ve Ebû Sa'îd el-Hudrî ile görüştüğünü bildirmekte ancak bu görüşmelerin ne

³ İbn Hibban, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî, *Meşahiru Ulemai'l-Emsâr*, thk. Marzûk Alî İbrahim, Dâru'l-Vefâ, Mansûre, 1991, s. 178; İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *el-Lübab fî Tehzîbi'l-Ensâb*, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y., II, 110.

⁴ İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak, *Kitâbu Târîhi İsbahan: Zikru Ahbâri İsbahan*, thk. Seyyid Kisrevî Hasan, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, I, 247.

⁵ 'Südde' sözlükte, kapı, kapı eşiği, eşik, oturak yeri, oturulacak yer, divan anlamlarına gelmektedir. İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hazm el-Ezdî el-Basrî, *Kitâbu Cemherati'l-Luga*, thk. Remzi Münîr Ba'lebekî, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987, I, 111; Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Lüga ve Sihâhi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987, II, 486. Fîruzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2005, s. 287; Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Huseynî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdulazîz Matar, 2. bs., Kuveyt, 1994, VIII, 183; İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mûkerrem el-İfrîkî, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y., III, 209.

⁶ Mervezî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur Sem'ânî, *el-Ensâb*, Dâiretü Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, 1962, VII, 109; Hazrecî, Ahmed b. Muhammed, *Hulasatu Tezhîbi Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye-Dâru'l-Beşâir, Haleb-Beyrut, 1416, s. 35; İbnü'l-Esîr, *el-Lübab fî Tehzîbi'l-Ensâb*, II, 110.

⁷ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî, *el-Maârif*, thk. Servet Ukkâse, Heyetü'l-Mısıriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1992, s. 596; İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr Sa'dülmelik Ali b. Hibetullah b. Ali, *el-İkmal fî Ref'i'l-İrtiyab ani'l-Mü'telif ve'l-Muhtelif mine'l-Esma ve'l-Küna ve'l-Ensâb*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, IV, 568.

zaman ve hangi mekânda olduğuna dair bir bilgi vermemektedirler.⁸ Kaynakların verdiği bu bilgiye dayanarak bir tahmin yürütülecek olursa, Süddî'nin yukarıda isimleri geçen sahabeler arasında en erken vefat eden Hasan b. Ali'nin vefat tarihi olan h. 49 yılından önce yaşamış olması gerekir. Buna göre Süddî, Sa'd b. Ebî Vakkas (v. h. 55) ile altı, Ebû Hureyre (v. h. 57) ile on, İbn-i Abbas (v. h. 68) ile on dokuz, Ebu Sa'îd el Hudrî (v. h. 74) ve İbn-i Ömer (v. h. 73) ile de yirmi beş yıl yahut bundan daha uzun müddet, aynı zamanda yaşamıştır.

Kaynaklar Süddî'nin doğum yerini Hicaz olarak belirtmişler, daha belirli bir mekân ismi zikretmemişlerdir. Bununla birlikte onun, babasından naklettiği, "Zeyneb bint Kays Hz. Peygamber (s.a.s.) ile birlikte her iki kıbleye doğru da namaz kılmıştı."⁹ haberinden hareketle onun Medine'de doğduğu ve büyüdüğü söylenebilir. Zira kiblenin Mescid-i Aksa'dan Kâbe'ye çevrilmesi, Mekke'nin fethinden önce Medine'de gerçekleşmiştir. Ayrıca Süddî'nin görüştüğü ve haber rivayet ettiği sahâbîlerin Medine'de bulunmaları da, onun Medine'de büyüdüğü görüşünü desteklemektedir.

Süddî, Emevîler döneminde Mervan b. Muhammed'in hilafeti sırasında da h. 127 veya h. 128 yılında Irak'ta vefat etmiştir.¹⁰

1.3. İslam Beldelerine Seyahatleri

Süddî hayatı boyunca, doğduğu Hicaz bölgesinde kalmak yerine; dinî, ilmî, edebî, fikrî ve ticarî hareketlerin önemli bir merkezi olan Kûfe'ye göç etti. Süddî Kûfe'de, geçimini temin etmek için ticaretle uğraşmış, ayrıca Kûfe'deki tefsir ulemasıyla irtibata geçerek Kur'ân tefsiri ile meşgul olmuştur.¹¹

Bu devirde Kûfe'deki siyasi hayat bir türlü istikrar kazanamamış ve Kûfe, isyan ve kargaşanın eksik olmadığı bir şehir haline gelmişti.¹² Süddî bu karmaşanın ve siyasi olayların karşısında durmuş, bunların içine dâhil olmaksızın kaçınmıştır. Ali b. Ebî Tâlib'in hilafetinden sonra Kûfe hilafet merkezi olmuş ve daha sonra da Şia mezhebinin merkezi haline gelmişti. Kûfe, ilmî faa-

⁸ İbn Hacer Askalanî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984, I, 273-274; Hamevî Ebû Abdullah Şihâbuddîn Yâkût b. Abdullah Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1993, II, 724.

⁹ İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemaleddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî, *el-İsti'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed Bicâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut, t.y., IV, 1857.

¹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Lübab fî Tehzîbi'l-Ensâb*, II, 110; Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 724.

¹¹ Muhammed 'Atâ Yûsuf, *Tefsîru's-Süddî el-Kebîr*, Dâru'l-Vefâ, Mansûre, 1993, s. 20.

¹² Halîf, Yusuf, *Hayatü's-Şî'r fî'l-Kûfe ila Nihâyeti Kami's-Sâni li'l-Hicre*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Kahire, 1968, s. 200.

liyetler açısından Hicaz'a göre daha ileri bir konumda olan ve fikrî cereyanların kaynaştığı bir yer idi. Burada ilimle meşgul olanlar, sıhhatine itimat edebilecekleri bir hadis bulamadıkları zaman re'ye ve kıyasa müracaat ederlerdi.¹³ Bu karışık fikrî ortama rağmen Süddî'nin tefsirine baktığımızda, daha sonra da belirteceğimiz gibi onun ne Şîa mezhebine bağlı olduğuna, ne de felsefi eğilimleri olduğuna dair herhangi bir işaret bulamamaktayız.

1.4. Hocaları

Süddî'nin hocalarının başında İbn Abbas gelir. Süddî, İbn Abbas'ın ilminden yararlanmış ve tefsirinde İbn Abbas'tan nakiller yapmıştır.¹⁴ Süddî'nin İbn Abbas'tan istifadesi ondan işitmesi ve rivayet etmesine dayanmaktadır. Bu konuda kendisi, "Ben bunu İbn Abbas'tan aldım. Doğru ise de, yanlış ise de onun sözüdür." demiştir.¹⁵ Bununla birlikte onun bu beyanı, kendisinin sadece bir nakledici olarak algılanmasına yol açmamalıdır. Zira Süddî çoğunlukla, bir nakilde bulunmadan önce kendisi de bazı açıklamalar yapmaktadır. Örneğin "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol" dedik."¹⁶ ayetinin tefsirinde Süddî, Hz. İbrâhim'in ateşe atılması hazırlıklarına dair uzun sayılabilecek bilgiler verdikten sonra İbn Abbas'tan "Eğer ayette 'selâm' kavli zikredilmemiş olsaydı Hz. İbrahim soğuktan ölürdü." kavlini rivayet etmiştir.¹⁷

Süddî'nin bir diğer hocası da Abdullah. b. Mes'ûd'dur. Ancak Süddî, Abdullah b. Mes'ûd'dan, İbn Abbas'tan yararlandığı kadar faydalanamamış, istifadesi, sadece ondan nakiller yapmakla sınırlı kalmıştır. İbn Teymiyye'nin belirttiğine göre Süddî'nin tefsirindeki nakillerin çoğu İbn Abbas ve Abdullah b. Mes'ûd'a aittir.¹⁸ Bunların yanı sıra Süddî; Enes b. Malik ve Mürretü'l-Hemedânî'den bizzat işittiği haberleri aktarmış¹⁹, babası Abdurrahman b. Ebî Kerîme, Yahya b. 'Abbâd, Ebû Salih b. Bâzan, Saîd b. Ubeyde, Ebû Abdurrahman es-Sülemî, 'Atâ b. Rebah, 'Ikrimê²⁰, Abdu Hayr²¹ Kelbî, Dâvud b. Ebî

¹³ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 237-238

¹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Lübab fî Tehzîbi'l-Ensâb*, II, 110; İbn Hacer Askalanî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 274.

¹⁵ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 725.

¹⁶ Enbiya 21/69. قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ

¹⁷ Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Dâru Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 2001, XVI, 306.

¹⁸ İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdulhalîm, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsir*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, 1988, s. 41-42.

¹⁹ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *et-Târihu'l-Kebîr*, Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad, t.y., I, 361.

²⁰ İbn Hacer Askalanî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 274.

Hind, Hişâm b. 'Urve,'den nakillere de tefsirinde yer vermiştir.²² Yûsuf b. 'Adiyy, 'Alâ b. Amr, Ebû İbrahim et-Tercumânî, Süfyân es-Sevrî, Şu'be, Hasan b. Sâlih, Ebû Avâne, Ebû Bekr b. Ayyâş, Semmâk b. Harb, İsmail b. Ebî Hâlid, İsa b. Ömer el-Hemedânî, Süleymân et-Teymî, Osmân b. Sâbit, Mâlik b. Muğavel, Zeyd b. Ebî Enîse, Sellâm b. Selîm (Ebu'l-Ahvas), İsrâîl b. Yûnus, İsmail b. Ebî İshâk (Ebû İsrâîl) ve Ziyâd b. Hayseme gibi isimler de Süddî'den nakilde bulunmuşlardır.²³

1.5. İlmî Konumu

Süddî tefsir ve hadis alanlarında oldukça yüksek mertebeye sahip ve Kûfeliler arasında tefsire dair en çok nakilde bulunan âlim bir kimse idi.²⁴ Buhârî'nin naklettiğine göre Yahya b. Ma'în "Süddî'yi hayırdan başka bir şeyle anan kimse görmedim" demiştir.²⁵ Ancak Süddî'nin ilimdeki bu yüksek mertebesi, bazı kıskançlık kapılarının açılmasına neden olmuştur. Süddî hakkında, haksız bir şekilde iftira kapısını açan ilk kimse, çağdaşı Şa'bî'dir. Şa'bî, Süddî'nin Kur'ân konusunda cahil olduğunu söylemiştir²⁶ ancak Buhârî'nin bildirdiğine göre İsmail b. Ebû Halid -ki Şa'bî ve Süddî'nin çağdaşı olan güvenilir bir kimsedir- Süddî'nin, Kur'ân'ı Şa'bî'den daha iyi bildiği görüşündedir.²⁷

Süddî'nin aleyhinde sözler söyleyen ve onu kötüleyenlerden birisi de Cürcânî'dir. Cürcânî'nin dediğine göre Kûfe'de Süddî ve Kelbî olmak üzere iki yalancı vardır ki bunlardan birisi ölmüştür.²⁸ Cürcânî'nin bu iddiası, onun da rivayetlerinde yalancılıkla itham edilmesi sebebiyle dikkate alınmayabilir.²⁹ Diğer yandan bu yalancılık ithamları ile Süddî el-Kebîr'in değil, onun kız kardeşinin oğlu olan Muhammed b. Mervân es-Süddî es-Sağîr'in kast ediliyor olması da mümkündür. Zira muhaddisler, Süddî es-Sağîr'in kâzib olduğu ve

²¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 184.

²² Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 725.

²³ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 725; İbnü'l-Esîr, *el-Lübab fî Tehzîb'l-Ensâb*, II, 110; Askalanî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 274; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 184.

²⁴ Cerrahoğlu, İsmail, "Süddî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, XXXVIII, 17.

²⁵ Buhârî, *Sahîh*, I, 361; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 184; Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 725. Bu eserde mezkûr söz, Yahyâ b. Sa'îd'den nakledilmiştir.

²⁶ İbn Hacer Askalanî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 274; Cürcânî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî, *el-Kâmil fî Du'afâ'r-Rical*, thk. Yahyâ Muhtâr Gazâvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988, I, 276.

²⁷ Buhârî, *Sahîh*, I, 361.

²⁸ İbn Hacer Askalanî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 274.

²⁹ İbn Hacer Askalanî, *Lisânü'l-Mîzân*, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, Beyrut, 1971, I, 259.

ondan hadis alınmaması gerektiği hususunda görüş bildirmişlerdir.³⁰ Cürcânî'den nakledilen Süddî'nin yalancı olduğuna dair haberde ise Süddî el-Kebîr'in mi yoksa Süddî es-Sagîr'in mi kast edildiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır.

Süddî'nin yaptığı rivayetlerin güvenilirliği hususunda hadis otoritelerinin görüş birliği içerisinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Hakkında yapılan değerlendirmeler, sika, zayıf, leyyin ve kâzib gibi geniş bir yelpaze içerisinde çeşitlilik arz eder bir niteliktedir.³¹ Yine de Buhârî ve Ahmed b. Hanbel'in kendisini sika olarak görmesi, Şu'be b. Haccâc ve Süfyân es-Sevrî gibi hadis ilminin önde gelen âlimlerinin Süddî'den nakilde bulunmaktan çekinmeleri, onun güvenilirliği konusunda delil olacak önemli noktalaradır.

1.6. Kişiliği ve Özellikleri

Süddî'nin dış görünüşü ile ilgili kaynakların bize sunduğu bilgi; onun, oturduğu zaman göğsünü örtecek kadar uzun bir sakalı olduğundan ibarettir.³²

Kişiliğine gelince ise o, yüksek derecede ahlak ve edep sahibi salih bir kimse idi. Öyle ki hayâsı onu, kendisi hakkında söylenen mesnedsiz ve kıskançlık içeren sözlere karşılık vermekten dahi alıyordu. Hatta bir gün talebelerine tefsir dersi yaparken oraya gelen Şa'bî'nin kendisine ağır sözler söyleyerek hakaret ettiği, kendisinin ise bu sözlere bir karşılık vermediği rivayet edilmiştir.³³

1.7. Hakkındaki Şii İddiaları

Süddî'nin Şii olduğuna dair ilk iddia hicri sekizinci asrın ortalarında Zehebî tarafından "Süddî Şii olmakla itham edilmiştir." şeklinde dile getirilmiştir.³⁴ İbn Hacer el-Askalânî bu iddiaya iki rivayet ilave etmiştir. İbn Hacer'in Hüseyin b. Vâkid'dan naklettiğine göre o, Süddî'ye bazı sorular sormak için gelmiş; tam yanından ayrılırken Süddî'nin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hakkında kötü sözler söylediğini iştirmiştir. Aynı şekilde 'Ukaylî'den de, Süddî'nin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i diline doladığı rivayet edilmiştir.³⁵ Farklı kaynaklarda da Süddî'nin Şîa'ya meylettiği söylene hatta adı Şîa'nın önde gelenlerinin yer

³⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 86.

³¹ Mizzî, Ebu'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1980, III, 134-137.

³² Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 725.

³³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 87; Cürcânî, *el-Kâmil fî Du'afâ'ir-Rical*, I, 276.

³⁴ Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakd'ir-Ricâl*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I, 396.

³⁵ İbn Hacer Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 274.

verildiği tabakat eserlerinde Alf b. Hüseyin, Muhammed Bâkır ve Cafer es-Sâdık'ın ashabından olduğu zikredilse dahi bu iddiayı ispatlayacak sağlam bir delil bulunmamaktadır.³⁶

Süddî'nin tefsire dair olan rivayetlerine bakınca da bu iddiayı destekleyecek mahiyette olmasa dahi, bağlantı kurulabilecek sadece tek bir rivayetin olduğu görülmektedir. "Arkalarından ne gök ne de yer ağladı. Onlara mühlet de verilmedi."³⁷ ayetinin tefsirinde Taberî'nin yaptığı rivayete göre Süddî bu ayet hakkında, "Hüseyin b. Ali katledildiği zaman gökyüzü ağladı, göz yaşları da kırmızıydı." şeklinde bir açıklama yapmıştır.³⁸

1.8. Eserleri

1- *Tefsîrû's-Süddî*: İbn Nedim'in bu isimle tespit ettiği kitabın³⁹ elimize ulaşış ulaşmadığı bilinmemektedir. Ebû Ya'lâ el-Halîlî, Süddî'nin bu tefsirinin, ittifakla olmasa da talebesi Esbât b. Nasr el-Hemedânî tarafından rivayet edildiğinin söylendiğini belirterek, Süddî'nin tefsirinin, en faziletli tefsirlerden biri olduğuna işaret etmektedir.⁴⁰ Muhammed 'Atâ Yusuf, altı ayrı rivayet tefsirinde Süddî'ye nisbet edilen rivayetleri bir araya getirerek neşretmiştir.

2- *Kitâbu'n-Nâsîh ve'l-Mensûh*: İbnü'l-Cevzî, Süddî'ye ait bu isimde bir kitaptan söz etmektedir.⁴¹

3- *el-Megâzî ve's-Siyer*: İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmu'z-Zahira fî Mülûkü Mısr ve'l-Kâhira* adlı eserinde Süddî'ye bu isimde bir eser nispet etmektedir.⁴²

³⁶ Cuzcânî, İshak İbrâhim b. Yakub b. İshak es-Sa'dî, *Ahvâlû'r-Ricâl*, thk. Subhî el-Bedrî Samerraî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, I, 54; Muhsin Emin, Ebu Muhammed Seyyid Muhsin b. Abdilkerim b. Ali, *A'yânü's-Şî'a*, Dâru't-Taarruf li'l-Matbûât, Beyrut, 1983, I, 379-380.

³⁷ Duhân 44/29. فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ

³⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 41.

³⁹ İbnü'n-Nedim, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, s. 53.

⁴⁰ Kazvinî, Ebû Ya'la el-Halîlî b. Abdillâh b. Ahmed el-Halîlî, *el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadîs*, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 1989, s. 398.

⁴¹ İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Abdullâh, *Nâsihu'l-Kur'ân ve Menâsihuhu*, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Medine, 2003, s. 104.

⁴² İbn Tağrîberdî, Cemaleddin Ebi'l-Muhasin Yûsuf el-Atabekî, *en-Nücûmu'z-Zahira fî Mülûkü Mısr ve'l-Kâhira*, Kahire, 1963, I, 308.

2. Süddî'nin Tefsirinin Özellikleri ve Yöntemi

2.1 Özellikleri

2.1.1. Kaynak Olması

Süddî'nin İbn Mes'ûd ve İbn Abbas'tan aldığı rivayetlerle oluşan tefsirini, öğrencisi Esbât b. Nasrân el-Hemedânî rivayet etmektedir. Ebû Salih ve Ebû Mâlik vasıtalarıyla İbn-i Abbâs'a, Mürr vasıtasıyla da İbn Mes'ûd'a nispet edilen bu tefsiri Taberî, kendi tefsirinde mezkûr Esbât vasıtasıyla nakletmektedir.⁴³

Süddî'den tefsir ile ilgili gelen rivayetleri kullanan başlıca altı tefsir mevcuttur ve bu tefsirler kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir: Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (v. 310) *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili'l-Kur'ân*, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (v. 671) *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, İsmail b. Ömer b. Kesîr (v. 774) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Celaleddin Suyûtî (v. 911) *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, Muhammed b. Ali b. Abdullah eş-Şevkânî es-San'ânî (v. 1250) *Fethu'l-Kadîr*, Âlûsî (v. 1270) *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*.

2.1.2 Tam Bir Tefsir Olması

Sahabe devri ve tabiîn devrinin ilk dönemlerine kadar Kur'ân tefsirine dair çalışmalar garîb, müşkil, mücmel ve mübhem lafızların açıklanması ve sebab-i nüzûlü belirtmek gibi konularla sınırlıydı. Bu nedenle tefsir edilen ayetler, sadece bu konuları kapsayan ayetleri içeriyordu. Buna rağmen Süddî'nin tefsirinin, Kur'ân'ın çok az bir kısmı hariç tamamını içerdiği anlaşılmaktadır. İbn Nedîm el-Fihrist adlı eserinde *Kitâbu Tefsîri's-Süddî* adıyla bu eserden bahsetmiş⁴⁴, Suyûtî de İtkân'da Süddî'nin tefsirinin emsalsiz bir tefsir olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Fuad Sezgin de Süddî'nin tefsirinin Kur'ân'ın tamamını ihtiva ettiğini belirtmiştir.⁴⁶ Bununla birlikte günümüze ulaşmış ve Süddî'ye nispet edilen tam tefsir mahiyetinde bir eser tespit edilememiştir. Süddî'den nakledilen tefsir rivayetlerinin miktarı fazla olsa da Kur'ân'ın tamamını kapsayacak mahiyette değildir.

⁴³ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-Mufessirîn*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1973, I, 288-289.

⁴⁴ İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, s. 53.

⁴⁵ Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 1997, IV, 208.

⁴⁶ Sezgin, Fuad, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî*, İdâretü's-Sekâfeti ve'n-Neşr bi'l-Câmia, Riyad, 1991, I, 77.

2.1.3. İbn Abbas'tan Etkilenmesi

Süddî, İbn Abbas ile çağdaştır. Ondan ders almış, onun meclisinde bulunmuş ve ondan nakiller yapmıştır.⁴⁷ İbn Abbas'ın tefsirdeki üstün mertebesi düşünülecek olursa, Süddî'nin, onun derslerinde bulunması ve ondan nakiller yapmasının önemi daha da artacak ve bu nedenle Süddî'nin, tefsirinde hocası İbn Abbas'tan etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Tefsirlerde aynı rivayetlerin hem Süddî'ye hem de İbn Abbas'a nispet edilmesi, Süddî ve İbn Abbas arasındaki etkileşimi açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin "Birbirinize düşman olarak (o cennetten) inin."⁴⁸ ayetinin tefsirinde bu ayetin muhatplarının Hz. Adem, Hz. Havva ve yılan olduğu rivayetini Taberî; İbn Vekî'-Mûsâ b. Hârûn-'Amr b. Hammâd el-Kannâd-Esbât-Süddî isnad zinciri ile verirken⁴⁹, Suyûtî aynı haberi İbn Abbas'a dayandırmaktadır.⁵⁰ Aynı şekilde "Ben size, ben göklerin ve yerin gaybalarını bilirim, sizin açıkladığınızı da, içinde gizlediğinizi de bilirim dememiş miydim?"⁵¹ ayetinin tefsirinde de Taberî, İblis'in içinde sakladığı şeyin kibir olduğu haberini Süddî-Ebû Mâlik-İbn Abbas isnad zinciri ile zikrederken⁵² İbn Kesîr aynı haberi, hem aynı sened ile vererek hem de müstakil olarak Süddî'ye nispet ederek rivayet etmiştir.⁵³ Bu örneklerden Süddî'nin İbn Abbas'tan rivayette bulunduğu anlaşıldığı gibi sonraki âlimlerin bu rivayetleri müstakil olarak Süddî'ye atfetmek suretiyle karıştırdıkları sonucuna da varılabilir.

2.1.4. Siyasi Gruplardan Etkilenmesi

Hicrî ikinci asrın ortalarında, İslam'da ilk defa siyasi ayrılıklar zuhur etmiş; Havâric, Şia ve Mürcie gibi gruplar ortaya çıkmıştı. Bu siyasi yönelişlerin Süddî'yi de etkilediği ve bu etkilenmenin, onun tefsirine de yansıdığı söylenmektedir. Örneğin Hüseyin b. Vâkîd el-Mervezî Kur'ân'dan yetmiş ayetin tefsirini sormak için Süddî'nin yanına gittiğini, cevaplarını aldıktan sonra ayrılırken onun Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer için kötü sözler söylediğini iddia etmiştir.⁵⁴ Taberî, "Arkalarından ne gök, ne de yer ağıladı. Onlara süre de verilme-

⁴⁷ İbn Hacer Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 275.

⁴⁸ Bakara 2/36. اٰهْبِطُوۤا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

⁴⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 572.

⁵⁰ Suyûtî, Celâleddîn, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, thk. Abdullah Abdilmuhsin et-Türkî, Merkezi Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâseti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Kahire, 2003, I, 294.

⁵¹ Bakara 2/33. اِنِّىۤ اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ

⁵² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 531.

⁵³ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr el-Kuraşî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed es-Sellâme, Dâru Tayyibe, Riyad, 1999, I, 226.

⁵⁴ Cuzcânî, *Ahvâlü'r-Ricâl*, I, 54.

di”⁵⁵ ayetinin tefsirini yaparken Muhammed b. İsmail-Abdurrahman b. Ebû Hammâd-Hakem b. Zahîr-Süddî şeklinde rivayet zincirini saydıktan sonra Süddî’den şu sözü nakleder: “Hüseyn b. Ali (r. a.) katledildiği zaman gökyüzü ağladı ve yağmur kırmızı yağdı.”⁵⁶

Suyûtî de “Bizden iyi kimseler olduğu gibi, iyi olmayanlar da var. Biz türlü türlü yollar tutmuşuz”⁵⁷ ayetinin tefsirinde Süddî’den naklen şu açıklamayı yapmıştır: “Yani cinler; Kaderiye, Mürcie, Şia ve Rafızî gibi gruplara bölünmüşlerdi”⁵⁸

Tefsirlerde geçen bu ve bunun gibi rivayetlere rağmen Süddî’nin tefsiri dikkatli bir şekilde incelendiğinde, Süddî’nin, bu siyasi fırkalardan hiç birine intisap etmediği ve ehl-i sünnet yolunu tuttuğu görülmektedir. Zira Süddî, bu fırkaların arasındaki en büyük ihtilaf sebebi olan ru’yetullah (Allah’ın görülmesi) ve mürtekbü’l-kebîre (büyük günah işleyeninin durumu) hususlarına bahis konusu olan ayetlere yaptığı tefsirlerde, ehl-i sünnet yolunu tuttuğunu açık bir şekilde göstermiştir. Süddî’nin; “Gözler O’nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.”⁵⁹ ayetinin tefsirine dair “Hiçbir şey onu göremez, o ise yaratılmış olanları görür.”⁶⁰ ve “Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını başıslamaz. Bunun dışında dilediğini başıslar.”⁶¹ ayetine dair “Allah büyük günah işlemekten sakınan müslümanları başıslar.”⁶² açıklamaları, onun ehl-i sünnet çizgisinde bulunduğu dair önemli bir delil olarak kabul edilebilir.

2.1.5. Lügavî Yönü

Süddî’den gelen tefsir rivayetlerinin lügavî yönünü ele almadan önce İbn-i Abbas’ın “Eğer Allah’ın kitabından bir kelimenin ne olduğunu anlamazsanız şiire başvurun. Zira şiir Arabin dîvanıdır.”⁶³ sözünü zikretmek yerinde olacaktır. Süddî’nin, öğrencisi olması ve ondan ders almasına rağmen İbn Abbas’ın bu tavsiyesine uyduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Süddî’nin tefsirine bakıldığında onun sadece bir yerde Hutam b. Hind’e ait üç beyit zik-

⁵⁵ Duhân 44/29. فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ

⁵⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXI, 41.

⁵⁷ Cîn 72/11. وَأَنَا مِمَّا الصَّالِحُونَ وَمِمَّا دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدْدًا

⁵⁸ Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, XV, 22.

⁵⁹ En’âm 6/103. لَا تُدْرِكُهُ الْبَصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْبُصْرَةَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

⁶⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IX, 462; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VI, 128; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, VI, 163.

⁶¹ Nisa 4/116. إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ

⁶² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VII, 485.

⁶³ Kayrevânî, Ebû Alî Hasen b. Reşîk Ezdî İbn Reşîk, *el-Umde fi Mehâsini’ş-Şi’ri ve Âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru’l-Cîl, Beyrut, 1981, I, 30.

rettiğini görürüz. Ancak onun bu beyitleri zikretmesinin amacı, kapalı olan manayı açmak değil nüzul sebebi ile ilgili bir açıklama yapmaktır.⁶⁴

Süddî manası kapalı olan ayetleri açıklarken, şiirle istişhadda bulunmak yerine sözlük anlamlarını vererek kapalılığı gidermeyi daha çok tercih etmiştir ve kendisine isnâd edilen rivayetlerde bu yola başvurduğu yerler oldukça fazladır. Örneğin Süddî, Sâffât suresi 146. ayette geçen 'يَقْطِينُ' kelimesinin 'قَرْعُ' kelimesi ile tefsir etmiş ve Arapların kabak anlamına gelen bu kelimeyi 'دِبَاعُ' lafzı ile kullandıklarını beyan etmiştir.⁶⁵ Yine Müzzemmil suresi 5. ayette geçen 'تَقِيلُ' kelimesi de Süddî tarafından Arapça'da kullanımından da örnek verilerek 'كُورِمُ' kelimesi ile açıklanmıştır.⁶⁶

Süddî'nin yabancı dilden Arapça'ya geçmiş ve Kur'ân'da yer alan kelimeler hakkında bilgiler verdiği de görülmektedir. Bakara suresi 57-58. ayetlerde⁶⁷ Yahudilerin 'hitta (bizi başışla)' lafzını 'hinta (buğday)' olarak zikrettikleri ve bunun da İbranca kırmızı buğday anlamına gelen 'hittâ sumhasâ' lafzına olan benzerlikten geldiği Süddî tarafından zikredilmiştir.⁶⁸

2.1.6. Kur'ân'da Arapça Olmayan Kelimelerin Bulunduğunu Kabul Etmesi

Âlimler Kur'ân'da Arapça'nın dışındaki dillere ait kelimelerin olup olmadığı hakkında ihtilafa düşmüştür.⁶⁹ Süddî ise, Kur'ân'da; Nabat dilinden, İbranca'dan, Kıptî dilinden, Habeş dilinden, Yemen dilinden ve Süryanice'den bazı kelimeler olduğunu tespit etmiş ve yeri geldikçe bunları açıklamaya çalışmıştır.

⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 31.

⁶⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX, 636; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, XII, 59.

⁶⁶ Kurtubî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2006, XXI, 324; Şevkânî, Muhammed Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, thk. Abdurrahman Umeyre, Daru'l-Vefâ, Mansûre, 1994, V, 419.

⁶⁷ "Hani bir zamanlar 'Şu şehre girin de onun nimetlerinden dilediğiniz şekilde bol bol yiyin ve kapıdan secde ederek girin ve 'hitta (bizi başışla)' deyin ki, size, hatalarınızı mağfiret ediverelim, iyilik yapanlara nimetlerimizi daha da arttıracamız.' dedik. Bunun üzerine o zulme devam edenler sözü değiştirdiler, onu kendilerine söylenildiğinden başka bir şekle soktular. Biz de kötülük yaptıkları için o zalimlere murdar bir azap indirdik." *وَأَذْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا*. "جَطَّةٌ نَغْفَرُ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ (58) فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رَجْرًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 725; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, II, 125.

⁶⁹ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 105.

Örneğin Süddî, “Tâ Hâ”⁷⁰ lafzının Nebâtî dilinde “Ey insan!”⁷¹, Kehf suresi 107. ayetteki ‘Firdavs’ kelimesinin ise aynı dilde cömertlik manasına geldiğini söylemiştir.⁷² Taberî ve İbn Kesîr, Yûsuf suresi 23. ayette yer alan ‘هَيْتَ لَكَ’ lafzının Kıptî dilinde ‘هلم لك’⁷³; Taberî ve Kurtubî, Sebe suresi 14. ayetteki ‘مَنْسَأَةٌ’ lafzının Habeş dilinde ‘العصا’ manasına geldiğini Süddî’den rivayet etmişlerdir.⁷⁴

2.2. Yöntemi

Tabiîn müfessirleri, Kur’ân’ı anlamak için öncelikle Kur’ân’ın kendisine, sahabenin, Hz. Peygamber’den nakillerine, sahabeden gelen tefsirle ilgili rivayetlere; sonra da Ehl-i Kitap’tan aldıkları bazı bilgilere, kendi icihad ve görüşlerine dayanırlardı.⁷⁵ Süddî, yukarıda saydığımız kaynakları kendine çıkış noktası olarak almakla beraber bunlara ilaveten re’y ve icihad yöntemini kullanarak tefsirinde yer yer şer’î hükümler vermiş, Arapça olmayan kelimelere dair açıklamalarda bulunmuş, belagat ve edebiyat konularına değinmiş ve tefsire ait farklı bilgilerden de faydalanmıştır.

Şimdi Süddî’nin tefsirinde kullandığı bu kaynakları kısaca açıklamaya çalışalım:

2.2.1. Kur’ân’ın Kur’ân ile Tefsiri

Kur’ân tefsirinin ilk kaynağı elbette ki Kur’ân’ın kendisidir. Süddî’den gelen tefsir rivayetlerinde de onun, Kur’ân tefsirinin ilk adımı sayılabilecek bu yöntemden uzak kalmadığı görülmektedir. Örneğin “Onlar tartışırken, en yüksek topluluk (mele-i a’lâ) hakkında benim hiçbir bilgim yoktu”⁷⁶ ayetini “Rabbin meleklerle: ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.’ dediği vakit onlar: ‘Oradaki nizamı bozacak ve yeryüzünü kana bulayacak bir mahlûk mu yarata-

⁷⁰ Tâ Hâ 20/1. طه

⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmîl-Kur’ân*, XIV, 9; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânîl-Azîm*, V, 271, Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, III, 489.

⁷² Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, IX, 694; Âlûsî, Şihabuddin Mahmud, *Rûhu’l-Me’ânî fi Tefsîri’l-Kur’ânîl-Azîm ve’s-Seb’îl-Mesânî*, Dâru İhyâit-Turâsîl-Arabî, Beyrut, t.y., XVI, 50.

⁷³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIII, 72; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânîl-Azîm*, IV, 379.

⁷⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIX, 238; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmîl-Kur’ân*, XVII, 270.

⁷⁵ Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 94; Duman, M. Zeki, “Tabiûn Döneminde Tefsir Faaliyeti (Meşhur Müfessirler, Kaynakları ve Bu Tefsirin Değeri)”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 4, 1987, s. 231-232; Turgay, Nurettin, “Tabiunun/Tabiilerin Tefsir İlmindeki Yeri”, *Bilimname*, 2010/1, cilt: VIII, sayı: 18, s. 102-106.

⁷⁶ Sâd 38/69. مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْأَعْلَىٰ إِذْ يَخْتَصِمُونَ

çakınsın? Oysa biz seni överek tesbih ve takdis etmekteyiz.’ dediler. Allah: ‘Ben, sizin bilmediğiniz pek çok şey bilirim.’ buyurdu.”⁷⁷ ayeti ile açıklamıştır.⁷⁸

Yine Süddî, “Orada Zekeriya Rabbine dua etti...”⁷⁹ ayetindeki Zeke-riyya’nın duasını; “...Rabbim! Beni tek başıma bırakma, sen varislerin en ha-yırlısısın.”⁸⁰ ayeti ile tefsir etmiştir.⁸¹

2.2.2. Kur’ân’ın Sünnet ile Tefsiri

Tefsirde başvurulması gereken ikinci kaynak olan hadîs-i şeriflerden Süddî de yararlanmış ve Hz. Peygamber’e nisbet edilen otuz kadar hadis tefsirinde zikretmiştir. Süddî’nin naklettiği bu hadisler sebab-i nüzûl, fikhî hü-kümler, sahabeler hakkındaki menkıbeler ve bazı gazvelere dairdir.

Süddî “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha gü-zeldir.”⁸² ayetinin nüzûl sebebini açıklarken Hz. Peygamber’den gelen bir na-kilden faydalanmıştır. Buna göre bu ayet, Hâlid b. Velîd komutanlığında sa-vaşa giden bir birlikte yer alan Ammâr b. Yâsir’in müslüman olmak isteyen bir düşman askerine komutanından izinsiz eman vermesi, bu sebeple komutanı-yla arasında tartışma çıkması, sefer dönüşü Hâlid ile Ammâr’ın Hz. Peygam-ber’in huzurunda tartışması, Hz. Peygamber’in Ammâr’ın verdiği teminatı ta-nıdığı ancak komutanından izinsiz bir daha böyle bir iş yapmaması gerektiğini söylemesi üzerine inmiştir. Süddî bu olayı naklettikten sonra Hz. Peygam-ber’in “Ammâr’a söven Allah’a sövmüş olur, Ammâr’a buğzeden Allah’a buğ-zetmiş olur, Ammâr’a lanet eden Allah’a lanet etmiş olur.”⁸³ hadisini aktarmış-tır.⁸⁴

⁷⁷ Bakara 2/30. وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

⁷⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XX, 142; Kurtubî, *el-Câmî li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVIII, 236.

⁷⁹ Âl-i İmrân 3/38. هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ

⁸⁰ Enbiya 21/89. رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ

⁸¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, V, 360.

⁸² Nişâ 4/59. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

⁸³ Taberânî, Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî, *Mu’cemu’l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1994, Hadis No: 3830, IV, 112; Hindî, Alâüddin Alî b. Müttakî b. Hüsâmüddin el-Bürhanfûrî, *Kenzü’l-Ummâl fi Süneni’l-Akvâl ve’l-Ef’âl*, thk. Bekrî Hayyânî, Safvet es-Sekâ, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1981, Hadis No: 37389, 37391, XIII, 533-534.

⁸⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VII, 178; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr* IV, 503.

“Hani sen sabah erkenden müminleri savaş mevzilerine yerleştirmek için aileden ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işiten ve bilendir.”⁸⁵ ayetine dair Süddî’den gelen rivayet şöyledir: Müşriklerin Uhud Dağı’nın eteklerinde toplandığını haber alan Hz. Peygamber’e; özellikle Bedir savaşına katılmayan bazı sahâbîler, Medine’den çıkıp düşmana hücum etmeyi teklif ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber zırhını kuşanmıştır. Düşmana hücum edilmesini teklif edenlerden bazıları, Hz. Peygamber’i böyle görünce bu ısrarlı tekliflerinden pişman olarak “Acaba biz, Resûlullah’ı zorladık mı? Ey Allah’ın Resûlü, dilersem Medine’de kalalım.” deyince Hz. Peygamber şu cevabı vermiştir: “Bir Peygamber zırhını giydikten sonra Allah, onun karar verdiği hususta hükmünü verinceye kadar geri dönmesi ona yakışmaz.”⁸⁶ buyurmuşlardır.⁸⁷

2.2.3. Tarihî Bilgilerden Yararlanması

Tefsirde, tarihî bilgilerden yararlanma konusuna gelince, Süddî bu alanın önde gelenlerinden biri olarak kabul edilebilir. Zira o tefsirinde; İsrailoğulları⁸⁸, Hz. Musa⁸⁹, firavun⁹⁰, Hz. İbrahim⁹¹, Hz. Yusuf ve kardeşleri⁹², Hz. İsa ve havarileri⁹³, Lût kavmi⁹⁴, Âd kavmi⁹⁵, Semûd kavmi⁹⁶ ve buna benzer konularda tarihî bilgilere oldukça yoğun bir şekilde yer vermiştir. Süddî bunun gibi İslam öncesi tarihî olaylara ilişkin bilgiler vermenin yanı sıra gazveler ve

⁸⁵ Âl-i İmrân 3/121. *وَأُدْعَوْتُمْ مِنْ أَهْلِكُمْ تَبَوُّؤُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ*

⁸⁶ Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'in Şelebi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001, Kitâbu't-Ta'bîr, 17.

⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 9. Benzer örnekler için bkz. Taberî, VII, 178; XI, 317.

⁸⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 441, V, 578, VIII, 237, IX, 121, XVI, 140; Kurtubî, *el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, IV, 228-229, V, 203; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, V, 593.

⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 670, II, 78-79, X, 468; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 479-480.

⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 648, X, 387, XVI, 61, Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XI, 242-243; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XIX, 65.

⁹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II, 518, IV, 627, XVI, 295, XVI, 306; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 455, IX, 412-413; Kurtubî, *el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, II, 124-125; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, I, 381.

⁹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 29, XIII, 34, XIII, 80, XIII, 152, XIII, 223, XIII, 277, XIII, 369; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 375, IV, 387, IV, 414; Kurtubî, *el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XI, 280.

⁹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 437, V, 446, V, 447, VII, 654, IX, 121; Kurtubî, *el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 212; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 571.

⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 496, XII, 515, XII, 519; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 108, VIII, 109.

⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 278.

⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 284.

seriyyeler gibi İslam sonrası bazı tarihî vakalar hakkında da rivayetlerde bulunmuştur.⁹⁷

Misal olarak kardeşlerinin Hz. Yûsuf'u kuyuya atması ile ilgili olarak Süddî'den nakledilen bir rivayet şu şekildedir: Kardeşleri Hz. Yûsuf'u kuyuya sarkıtmaya başladıklarında, o kuyunun kenarına tutunarak direnmiş; bunun üzerine kardeşleri onun ellerini bağlayarak üzerinden gömleğini çıkarmışlardır. Hz. Yûsuf bunun üzerine: "Ey kardeşlerim! Gömleğimi bana geri veriniz. Bu kuyuda ona sarılayım. Ölürsem kefenim olur, hayatta kalırsam onunla avret mahallimi örterim." dedi. Kardeşleri ona: "Güneşi, ayı ve on bir yıldızı çağır da onlar seni teselli etsinler ve seni giydirsinler." diyerek cevap verince o bu sefer: "Ben hiçbir şey görmedim." demiştir. Ancak kardeşleri onu kuyuya sarkıtmış, kuyunun ortasına ulaştığı sırada de düşüp ölsün diye onu bırakıvermişlerdir. Hz. Yûsuf kuyuda bulunan suyun üzerine düşmüş, sonra da bir kaya parçasına ulaşıp üzerine çıkmıştır.⁹⁸

"Mûsâ, kavmine dedi ki: 'Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir."⁹⁹ Süddî bu ayette geçen 'nefislerinizi öldürün' lafzı hakkında, buzağıya tapanlarla tapmayanların kılıç kılıca karşı karşıya geldiklerini, çarpışma esnasında iki tarafın da helâk olacak kadar fazla sayıda can kaybı yaşadığını rivayet etmiştir. Hatta aralarından yetmiş bin kişi ölmüş ve nihayet Hz. Mûsâ ve Hârûn "Rabbimiz, İsrâiloğulları helâk oldu, Rabbimiz, arta kalanlar(ı başla)!" diye dua ettiler. Bunun üzerine Allah onlara silahlarını bırakmalarını emretti ve tövbelerini kabul etti. Her iki gruptan da öldürülenler şehîd oluyordu. Kalanların da günahları bağışlanmış oluyordu. İşte Allah'ın, "Allah da tövbenizi kabul etmişti. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir." sözünün anlamı budur.¹⁰⁰

Hendek savaşından bahseden, "Hani onlardan bir grup, "Ey Medine halkı! Sizin burada durmak imkânınız yok. Haydi, geri dönün." demişti. Onlardan bir başka grup da, "Evlerimiz korumasız." diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık korumasız değildi. Onlar sadece kaçmak istiyor-

⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 9, VI, 13, VI, 217, XI, 65; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 23, Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XI, 750, Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII, 99.

⁹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 29; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XI, 278.

⁹⁹ Bakara 2/54. وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِيكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِيكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

¹⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 262-263.

lardı.”¹⁰¹ ayetinde asılsız bahaneler ileri sürerek Hz. Peygamber’den izin isteyen kimselerin Benî Hârise’den ensâra mensup iki kişi olduğu Süddî tarafından rivayet edilmiştir ki bunlar, Ebu Arâbe b. Evs ve Evs b. Kayzî’dir.¹⁰²

2.2.4. Şer’î Hükümler Çıkarması

Süddî re’y ve ictihada dayanarak tefsirinde bazı şer’î hükümler de istinbat etmiştir. Onun en çok üzerinde yoğunlaştığı konular ise namaz, hac, zekât, talak, evlilik, miras ve taharet gibi konulardır. Süddî tefsirinde bu konularla ilgili fikhî hükümleri verirken ayet ve hadisleri delil gösterdiği gibi bunlar ile istişhad etmeden kendi ictihadiyle hükümler verdiği de olmuştur. Süddî tefsirinin muhtelif yerlerinde yirmi beşten fazla furu’u fıkıh konusunda değerlendirmeler yapmıştır.¹⁰³

Örneğin, “Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde onların durumundan endişe edecek olanlar, (yetimlerin hakkına dokunmaktan da) çekinsinler. Allah’tan korksunlar ve doğru söz söylesinler.”¹⁰⁴ ayeti hakkında Süddî, ölümü anında malını vasiyet eden kişinin yanında bulunan kimselerin, vasiyet edenin malını dağıtması için onu teşvik etmemesi ve geriye kalan mirasçılarını mağdur etmemesi gerektiğini; ona malından, mirasçılarını mağdur etmeyecek kadarını vasiyet etmesini tavsiye etmelerini söylemiştir. Zira kendileri vasiyet eden kişinin durumunda olsalardı geride bırakacakları çocuklarının mağdur edilmelerine razı olmazlardı. Öyleyse kendi çocukları için endişelendikleri gibi müslüman kardeşlerinin çocukları için de endişelenecekleri gibi müslüman kardeşlerinin çocukları için de endişelenecekleri ve onlara doğru sözle doğru tavsiyelerde bulunmaları gerekir.¹⁰⁵

“Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır.”¹⁰⁶ ayetini Süddî, bir kadının eşinde kendisinin yaşlanmasından yahut çocuk sahibi olamamasından ötürü bir soğukluk görmesi ve eşinin de ona “Ben senden daha genç ve belki de bana bir çocuk verecek biri ile evlenmek istiyorum.” demesi durumunda kadının gününden vaz geçerek ve nafakasının bir kısmından fedakarlık ederek anlaşabileceği ve boşanmadan kocasının yanında kalabileceği şeklinde açıklamıştır. Süddî bu ayetin Hz. Peygamber ve eşi Sevde bint Zem’a hakkında nâzil olduğunu belirterek görüşünü desteklemiştir. Buna göre Sevde yaşlanınca Hz.

¹⁰¹ Ahzâb 33/13. وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ بَنِي نَبْرٍ لَا مَقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا

¹⁰² Kurtubî, *el-Câmî’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVII, 99.

¹⁰³ Kurtubî, *el-Câmî’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, VI, 129, VI, 143, VII, 25, VII, 270, VII, 325-326.

¹⁰⁴ Nisâ 4/9. وَلْيَحْضِرَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا

¹⁰⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, VI, 448.

¹⁰⁶ Nisâ: 128. وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ

Peygamber başka bir eş almak istemiş, Sevide ise kendi gününü Hz. Aişe'ye vermiş ancak Hz. Peygamber'in kendisini boşamamasını istemiştir.¹⁰⁷

2.2.5. Sebeb-i Nüzûl Rivayetlerini Kullanması

Hız. Peygamber'e sorulan bir soru yahut vuku bulan bir hadise dolayısıyla birkaç ayetin ya da bütün bir surenin indirilmesine âmil olan olay, gelişme veya şartlara 'sebeb-i nüzûl' denilmektedir.¹⁰⁸ Bir ayetin nüzûl sebebini bilmek, o ayetin manasının anlaşılmasına yardımcı olur. Zira sebebi bilmek, müsebbibi bilmeye götürdüğü gibi¹⁰⁹ nüzûl sebebini beyan etmeden ve üzerine inmiş olduğu olayı bilmeden bir ayetin tefsirinin mümkün olmayacağı âlimler tarafından ifade edilmiştir.¹¹⁰ Mevzubahis soru, olay yahut şartların bilinmesinin yegâne yolu tarihi bilgiler ve sahabîlerden nakledilen rivayetler olduğu için nüzûl sebeplerinin makbuliyeti, âlimler tarafından ilgili rivayetlerin sıhhati-ne bağlanmış, dolayısıyla hadis usûlünde hadislerin sıhhati için aranan şartlar nüzûl sebebi rivayetleri için de geçerli sayılmıştır.¹¹¹

Süddî de tefsirinde, nüzûl sebeplerine ayrı bir ihtimam göstermiş ve yüzden fazla nüzûl sebebi zikretmiştir. Nüzûl sebeplerini bildirirken bazen "Rasûlüllah'a şöyle soruldu ve bunun üzerine şu ayet indi." şeklinde bir ifade kullanmış, bazen de ayetin inmesine neden olan hadiseyi zikretmiştir. Süddî'nin bu nüzûl sebeplerini naklederken hem hakiki iniş sebepleri olarak kabul edilen ve delil kabul edilen kalıpları hem de delil kabul edilmeyen, sadece ihtimal bildiren sebeb-i nüzûl rivayet etme kalıplarını¹¹² da kullanmıştır. Süddî'nin bu nüzûl sebebi zikretme ifadelerinden birinci türe şu ayet örnek olarak gösterilebilir: "(Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur."¹¹³ Taberî bu ayetin nüzûl sebebi hakkında; Süddî'ye isnâd ettiği bir rivayeti şöyle nakletmektedir: "Cahiliye dönemi insanları, cariyelere ve küçük köle çocuklara mirastan pay vermiyorlardı. Mirastan ancak, savaşa katılabilen erkekler pay alabiliyorlardı. Hassan b. Sabit'in kardeşi Abdurrahman öldü ve arkasında

¹⁰⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 563.

¹⁰⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 115; Albayrak, Halis, *Tefsir Usûlü*, Şule Yayınları, İstanbul, 1998, s. 159.

¹⁰⁹ İbn Teymiyye, *Mukaddime fi Usûli't-Tefsir*, s. 16.

¹¹⁰ Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri, *Esbâbü'n-Nüzûl*, thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1991, s. 10.

¹¹¹ Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. bs, İstanbul, 2003s. 151.

¹¹² Nüzûl sebebi rivayet etme kalıpları ve bunların delil kabul edilme kriterleri için bkz. Zürcânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1995, I, 96.

¹¹³ Nisâ 4/11 فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ

karısı Ümmü Kücce'yi ve beş çocuğunu bıraktı. Varisler geldiler ve bütün mirası aldılar. Ümmü Kücce Rasûlüllah'a gitti ve şikâyetle bulundu. Bunun üzerine Allah, bu ayeti nâzil etti."¹¹⁴

"Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, 'Allah ve Resûlü bize ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar.' diyorlardı." ayetinin¹¹⁵ nüzûl sebebi Süddî tarafından Hz. Peygamber'e dayandırılarak rivayet edilmiştir. Hendek savaşı öncesinde hendek kazılırken Hz. Peygamber kazmasını taşa vurmuş ve gökyüzündeki yıldırımlar gibi parlak ve güçlü bir kıvılcım çıkmış, ikinci sefer vurduğunda da aynısı tekrarlanmıştı. Bunu gören Selmân, "Ey Allah'ın Rasûlü! Kazmayı her vuruşunda gökyüzüne yükselen kıvılcımlar gördüm." deyince Hz. Peygamber, "Sizin için Rum saraylarının, Yemen şehirlerinin kapıları açılmıştır." diyerek fetih müjdesi vermiştir. Bu olay insanlar arasında yayılınca ensardan Beşîr b. Muattib "Muhammed bize Yemen'in şehirlerini, Rum saraylarını vaad ediyor ama biz ölüm korkusuyla ihtiyacımızı gidermeye bile gidemiyoruz. Yemin olsun bu bir aldatmadır." demiş ve bunun üzerine Allah bu ayeti nâzil etmiştir.¹¹⁶

Süddî'nin her hangi bir açıklama yapmadan ve Hz. Peygamber ile ilgili bir nakilde bulunmadan, doğrudan nuzûle sebep olan olayı anlatmasının örneği ise "Allah fakirdir biz ise zenginiz.' diyenlerin sözlerini Allah elbette işitmiştir."¹¹⁷ ayetinin nüzûl sebebine dair Taberî'nin Süddî'den naklettiği şu rivayette görülmektedir: "Mersedoğullarından bir Yahudi olan Finhas ismindeki biri Ebû Bekir ile karşılaştı ve konuştular. Ebû Bekir ona 'Ya Finhas! Allah'tan kork, O'na iman et, doğru kimselerden ol ve Allah'a güzel bir borç ver.' dedi. Finhas şöyle karşılık verdi: 'Ya Ebû Bekir! Hem Rabbimiz zengindir diyorsun hem de bizim malımızdan borç istiyorsun. Sadece fakirler zenginlerden borç ister. Şayet sen söylediğinde doğru isen sizin Allah'ınız fakirdir.' dedi. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi."¹¹⁸

"Rableri onlara, kendi katından bir rahmet, bir hoşnutluk ve kendilerine içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdelemektedir." mealindeki Tevbe suresi 21. ayete dair Süddî'den nakledilen nüzûl sebebi rivayeti de bu türe örnek gösterilebilir. Rivayete göre Hz. Ali, İbn Abbas ve Şeybe b. Osman birbirlerine karşı övünüyorlardı. İbn Abbas hacılara su verdiği için, Şeybe de Kabe'yi imar ettiği için diğerlerinden faziletli olduklarını söylüyorlardı. Hz. Ali

¹¹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 457.

¹¹⁵ Ahzâb 33/12 وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا

¹¹⁶ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XI, 750-751.

¹¹⁷ Âl-i İmrân 3/181 لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ

¹¹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 279.

ise onlara “Ben Rasûlullah ile birlikte hicret ettim ve onunla beraber Allah yolunda cihad ettim.” diyerek karşılık verdi ve Allah bu ayeti indirdi.¹¹⁹

2.2.6. Kırâatler

Kırâat ilmi; “Kur’ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nisbet etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilim” olarak tarif edilmiştir.¹²⁰ Hz. Peygamber hayatta iken, Kur’ân’ın farklı şekillerde okunmasına bizzat kendisinin müsaade ettiğini kaynaklarda belirtilmektedir. Özellikle yedi harf olgusuyla bağlantılı olarak Hz. Ömer ve Hişam b. Hakîm arasında cereyan eden olaya baktığımızda¹²¹, Kur’ân’ın okunması konusunda Hz. Peygamber’in kolaylık tarafını seçtiğini, ashabını külfete sokmak istemediği görülmektedir.¹²² İşte bu şekilde, henüz Hz. Peygamber zamanında ortaya çıkan Kur’ân’ın farklı okunuşları, sahabe ve tabiîn kanalıyla günümüze kadar ulaşmıştır.

Kırâatlar genellikle ‘Yedi kırâât’ veya ‘On kırâât’ şeklinde anılmaktadırlar. Sahîh ve meşhur bu on kırâatin imamı Süddî ile hemen hemen çağdaş olsalar da kırâatlar için yapılmış bu sınıflama Süddî’nin yaşadığı devirden sonra meydana geldiği için onun yaptığı kırâat tercihlerinin mezkûr sınıflamaya dâhil edilmesi doğru olmayacaktır. Süddî’nin kırâatlere dair yaptığı bazı nakillere örnek olarak şu ayetleri gösterebiliriz:

Kurtubî; Ömer b. Abdülaziz, İbn-i Kesîr, Katâde ve Süddî’nin ‘وَأَرْبَا مَنَابِغَنَا’¹²³ ayetini okurken bu kelimeyi ‘ر’ harfinin sükûnuyla ‘وَأَرْبَا مَنَابِغَنَا’ şeklinde okuduklarını nakletmiştir.¹²⁴ Bu kırâât, İbn Kesîr’in tercih ettiği kırâattir.¹²⁵

¹¹⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 380.

¹²⁰ İbnü'l-Cezerî, Şemseddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, s. 9.

¹²¹ Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer, Hişam’ın, Furkan Suresini, onun Hz. Peygamber’den öğrendiğinden farklı bir şekilde okuduğunu işitir. Sonra onu Hz. Peygamberin huzuruna getirir ve şikâyetini bildirir. Hz. Peygamber Furkan Suresini önce Hişam’a okutur ve “Böyle indirildi.” der. Sonra Hz. Ömer’e okutur ve okumasını bitirdikten sonra ona da “Böyle indirildi.” der. Sonra da “Kur’ân yedi harf üzere indirilmiştir, hangisi kolayınıza gelirse onu okuyun” buyurmuştur. [Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 40, 43, 264; el-Buhârî, Sahîh, VI, 227-228; Müslim, Sahîh, I, 56; en-Nesâî, Sünen, II, 116.]

¹²² Albayrak, *Tefsir Usûlü* s. 30.

¹²³ Bakara 2/128.

¹²⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, II, 398.

¹²⁵ İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. Abbas et-Temîmî, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât*, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1972, s. 170.

Kurtubî, Yûnus suresi 30. ayette bulunan 'تَلَوْ' kelimesini Süddî'nin 'تَلَوْ' şeklinde okuduğunu rivayet etmiştir¹²⁶ ki bu kırâat Hamza ve Kisâî'nin tercih ettiği kırâattir.¹²⁷

Âlûsî de Süddî'nin; 'أَمْرًا مُؤْتَمَرًا'¹²⁸ ayetini 'م' in şeddesiyle 'أَمْرًا' şeklinde okuduğunu bildirmiştir.¹²⁹ Süddî'nin tercih ettiği bu kırâat, Ebû Amr'ın kırâatidir.¹³⁰

Şevkânî ise Müddessir suresi 5. ayetteki 'الرجز' lafzının Süddî tarafından 'ر' harfinin dammiyle okunduğunu haber vermiştir¹³¹ ki bu da Asım ve Hafs'ın kırâatidir.¹³²

2.2.7. Nâsîh-Mensûh

Nesih sözlükte, 'ortadan kaldırmak, ilgâ etmek, yok etmek, yazmak, bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarmak'; terim olarak ise 'şer'î bir hükmü, bir başka şer'î delille kaldırmak veya mukaddem tarihli bir nassın hükmünü, muahhar tarihli bir nass ile değiştirmektir.¹³³ Kur'ân'da neshin varlığı tartışmasının tam olarak ne zaman başladığı tespit edilememekle beraber, hicri birinci yüzyılın sonlarına doğru zuhur ettiği söylenebilir. Kur'ân'da neshin bizatihi bulunduğunu söyleyenler, İslam âlimlerinin çoğunluğunu teşkil etmektedir. Bununla beraber her asırda, neshin varlığına dair kanıtları çürütmeye çalışarak antitez hazırlayan âlimler de çıkagelmiştir.¹³⁴

Kur'ân'da neshin varlığını kabul edenlerin bu görüşlerine delil olarak getirdikleri ayetlere dair Süddî'den nakledilen rivayetler, onun Kur'ân'da neshin mevcudiyetini kabul ettiğini göstermektedir. Mesela o, "Herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır (nesheder) veya unutturursak, onun yerine daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz."¹³⁵ ayetini tefsir ederken "Buradaki 'nesh', (hükmü) almak; 'unutturmak', (bu alınan hükmün) terk edilmesi; 'daha hayırlısını getirmek', nesh edilen hükümden daha hayırlı bir hüküm getirmek;

¹²⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 489.

¹²⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât* s. 325.

¹²⁸ İsrâ 17/16

¹²⁹ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XV, 44.

¹³⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât* s. 379.

¹³¹ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 431.

¹³² İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât* s. 659.

¹³³ Cürcânî, Seyyid Şerîf, *et-Ta'rifât*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 240; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, II, 139.

¹³⁴ Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 160-161.

¹³⁵ Bakara 2/106 مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِخْهَا نَأْتِ بَخَيْرٍ مِمَّا أَوْ مِثْلَهَا أَوْ مِثْلَهَا

'benzerini getirmek' ise, terk edilen hükmün benzerinin getirilmesi anlamına gelir" demiştir.¹³⁶

"Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman..."¹³⁷ ayetini tefsir ederken de Süddî, "Buradaki bir ayetin yerine başka bir ayet getirmeden maksat nâsîh ve mensûhtur. Yani bu, 'Biz bir ayeti nesh ettiğimiz zaman onun yerine başkasını getiririz.' anlamındadır. İnkârcılar Hz. Peygamber'e 'Sen söylediğin bir şeyi sonradan değiştiriyorsun, bu söylediklerini uyduruyorsun' diyorlardı. Hâlbuki 'Allah ne indirdiğini çok iyi bilmektedir.'" demiştir.¹³⁸

Süddî'nin yukarıdaki ayetler için yaptığı açıklamaları göz önüne aldığımızda onun, Kur'ân'da neshin varlığı konusunda, neshe cevaz veren çoğunluğun görüşüne daha yakın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı âlimler tarafından inkârcılarla iyi geçinmeyi, onlardan yüz çevirmeyi ve onlardan gelecek eziyetlere sabretmeyi emreden yüzden fazla ayeti nesh ettiği kabul edilen¹³⁹ ve kâtâl/seyf ayeti olarak anılan Tevbe suresi 5. ayet¹⁴⁰ hakkında Süddî'den nakledilen rivayet dikkat çekicidir. Zira kendisinden nakledilen rivayetlerden neshi kabul ettiği anlaşılan Süddî, mezkûr ayetin Muhammed suresi 4. ayet¹⁴¹ ile nesh edildiği görüşündedir.¹⁴²

¹³⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, II, 389, 400; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 375, 376, 378.

¹³⁷ Nahl 16/101 آيَةٍ مِّمَّا كَانَ آيَةً

¹³⁸ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, IX, 115.

¹³⁹ İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahiri, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Abdulgaffâr Süleyman Bûndârî, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s. 18; Sehavî, Ebu'l-Hasan Alemuddîn Ali b. Muhammed b. Abdüssamed, *Cemâlü'l-Kurrâ ve Kemâlu'l-İkrâ'*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrut, 1999, s. 705, İbn Cüzeyy, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gıratî, *et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*, thk. Rıza Ferec el-Hümâmî, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2005, 30-32.

¹⁴⁰ فَإِذَا اسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرْمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْضُرُوهُمْ وَأَقْبِدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِن تَابُوا فَازْرَأْهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ "(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çöktürüp etkisiz hâle getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allah dileseydi, onlardan öğ alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır."

¹⁴¹ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَنتَحْنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَانَ فِإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ "(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çöktürüp etkisiz hâle getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allah dileseydi, onlardan öğ alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır."

¹⁴² Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 110.

Süddî'nin, muhkem olduğu açık olan ayetler arasında nâsih-mensûh ilişkisi kurduğuna dair rivayetler de nakledilmiştir. Misal olarak, "Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin."¹⁴³ mealindeki Â-i 'İmrân suresi 102. ayetin, "O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun, dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak harcayın."¹⁴⁴ ayeti ile nesh edildiği Süddî'den rivayet edilmiştir.¹⁴⁵ Bu iki ayeti nâsih-mensûh ilişkisi içerisinde değerlendiren tek kimse Süddî olmamakla birlikte bu ayetlerin muhkem olduğunu ve birbirleri arasında nesh irtibatı kurulamayacağı görüşünde olan âlimler de bulunmaktadır.¹⁴⁶

2.2.8. Müteşâbih

Süddî'nin müteşâbih konusuna olan yaklaşımı, Â-i İmrân suresi 7. ayet¹⁴⁷ hakkında kendisinden yapılan nakillerde karşımıza çıkmaktadır. Müteşâbih konusunu nâsih-mensûh bağlamında değerlendiren Süddî, ayetlerin müteşâbih olanlarına tâbî olan kimselerin, kalplerinde haktan sapma duygusu bulunanlar olduğunu ve onların nesh eden ve nesh edilen ayetlerle ilgili olarak, "Niçin nesh eden ayet gelinceye kadar, nesh edilen ayetle amel edildi, sonra o bırakıldı ve nesh eden ayetle amel edilmeye başlandı? Önceden gelip de nesh edilen ayetle amel etmek yerine, baştan itibaren nesh eden ayetle amel edilmiş olsaydı daha iyi olmaz mıydı? Buna göre Kur'ân'da bir yerde geçen bir ayetle amel eden kişi cehennem azabına uğratılmakla tehdit edilmekte, başka bir yerde zikredilen bir ayette aynı ameli işleyen kimseye ise herhangi bir azap vacib olmamaktadır. Bu nasıl olur?" dediklerini ve bu şekilde insanları doğru yoldan saptırmaya çalıştıklarını söylemektedir.¹⁴⁸ Süddî'ye göre ayette bahsedilen fitneden maksat şirk¹⁴⁹, onun te'vilinin peşine düşmekten kasit ise bazı kimselerin nesh edici son hükümler gelmeden önce onların

143 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُونُنَّ إِلَّا وَآلَتُمْ مُسْلِمُونَ

144 فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَطِيعُوا وَأَطِيعُوا وَاتَّقُوا خَيْرًا لَّأَنْفُسِكُمْ

145 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 642.

146 İbnü'l-Cevzî, *Nâsihu'l-Kur'ân ve Menâsihuhu*, s. 328-332.

147 هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ "O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih ayetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır.' derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar."

148 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 205.

149 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 212.

ne zaman geleceklerini bilmeye çalışmalarıdır.¹⁵⁰ Ayette bahsedilen ilimde derinleşmiş olan kimseler ise Süddî'ye göre müminlerdir. Zira onlar nâsîh olsun, mensûh olsun Rableri katından indirilen her şeye iman eden kimselerdir.¹⁵¹ Süddî'nin muhkem ve müteşâbih ayetleri nesh konusu ile ilişkilendirmesi, İbn Abbas ile yakın bir ilişki içerisinde olmasına bağlanabilir. Zira İbn Abbas'tan nakledilen "Muhkemler nâsîh, helal, haram, hudud, feraiz, iman edilip amel edilen; müteşâbihler ise mensûh, mukaddem, muahhar, emsâl, yeminler, iman edilip amel edilmeyen hususlardır."¹⁵² rivayeti o dönemde müteşâbih ve nesh kavramları arasında bir irtibat kurulduğunun göstergesidir. Bununla birlikte erken dönem rivayetlerinde geçen nesh kavramının, usûlcülerin daha sonra bu kavrama yükledikleri ve yukarıda zikrettiğimiz tanımdan çok daha geniş bir kapsamda kullanıldığını da belirtmek gerekir.¹⁵³ Muhtemeldir ki Süddî, nesh konusu hakkında kafa karıştırıcı sorular soran kimseleri Âl-i İmrân suresi 7. ayette fitne çıkarmak isteyenlerle ilişkilendirerek bu yorumda bulunmuştur.

2.2.9. İsrâiliyyât

Tefsir literatüründe isrâiliyyât kavramı; tefsire girmiş olan, özellikle Yahudi, Hıristiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntılarıyla, dinin gerek lehine gerekse aleyhine uydurulup Hz. Peygamber'e ve onun muasırları olan sahabe ve müteakip nesillere izafe edilen her türlü haberi içermektedir. Kısa bir ifade ile İslam'a yabancı olan her şey bu kavram bünyesinde değerlendirilebilir.¹⁵⁴

Süddî'nin tefsirine baktığımızda, onun da isrâiliyyâta dair rivayetleri çok miktarda zikrettiğini görürüz. Süddî'nin yaptığı bu rivayetler genellikle peygamber kıssaları, geçmiş kavimler ve Kur'ân'da geçen bazı özel isimlerle ilgili rivayetlerdir. İsrâilî kaynaklı haberlerin bu konular hakkında nakledilmesi, Tevrat, İncil ve Kur'ân'da bilhassa bu konular üzerinde ortak anlatımların bulunmasıdır. Kur'ân veciz üslûbu gereği bu konular hakkında tafsilata girmeden, sadece vereceği mesaj odaklı bir anlatım yaparken Tevrat ve İncil'de bu konulara dair uzun ve detaylı açıklamalar bulunmaktadır.¹⁵⁵ Kur'ân ayetlerinin

¹⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 215.

¹⁵¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 224.

¹⁵² Suyûtî, *el-İtkân*, III, 4.

¹⁵³ Bu konu ile ilgili olarak bkz. Aydın, Muhammed, *Genel Tefsir Kuralları*, Nûn Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 137-139; Dinç, Ömer, Hicri "İlk Üç Asır Bağlamında Nesh Meselesinin Tarihî Süreci Üzerine Bir Tahlil Değerlendirmesi", *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - I (Sosyoloji-İlahiyat-Eğitim) 15-18 Mayıs 2014*, Sakarya, 2014, s. 208.

¹⁵⁴ Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 29.

¹⁵⁵ Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, s. 74.

teker teker tefsir edilmeye başlandığı tâbiûn döneminde, hakkında Hz. Peygamber ve sahâbîden herhangi bir nakil bulunmayan bu mevzularda Ehl-i Kitap'tan gelen nakiller de kullanılmış ve isrâiliyyât olarak tabir edilen nakiller İslâmî kaynaklara girmeye başlamıştır. Bu dönemde yaşayan bir kimse olarak Süddî'nin de bu rivayetleri kullanması doğal karşılanabilir. Onun yaptığı isrâilî rivayetlere örnek olarak şunları gösterebiliriz:

“Allah, dedi ki: “Birbirinizin düşmanı olarak inin (oradan).”¹⁵⁶ ayetinde muhatap, Süddî'den gelen nakle göre Adem, Havva ve yılandır. Allah yılanı lanet etmiş, onun ayaklarını koparmış, onu karnı üzerinde sürünmeye mahkûm etmiş ve ona yiyecek olarak toprak takdir edilmiştir.¹⁵⁷

“Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım”¹⁵⁸ ayeti hakkında Süddî, Allah'ın İsrailoğullarının bu dualarına karşılık Şimon'u gönderdiğini söylemiş¹⁵⁹; “Allah kendisine mülk verdi diye İbrahim ile Rabbi hakkında tartışanı görmedin mi?”¹⁶⁰ ayetinde de bu tartışmayı yapan kimsenin Nemrut olduğu¹⁶¹, Furkân suresi 38. ayette¹⁶² kendilerinden bahsedilen 'Ress Ashabi'nin da Antakya ehli, 'Ress'in ise Antakya'da bulunan bir kuyu olduğu ve bu kavmin Habîb en-Neccâr'ı öldüren kavim oldukları kendisinden rivayet edilmiştir.¹⁶³

Sâd suresi 21-24. ayetlerin tefsirinde Sûyûtî'nin Süddî'den naklettiğine göre Hz. Dâvud evinin çatısında yıkanan bir kadın görmüş, güzelliğinden etkilenerek onu soruşturmuş, evli olduğunu öğrenince kocasını peş peşe savaşlara göndermiş ve kocası bu savaşlardan birinde ölünce onu nikâhlamıştır.¹⁶⁴ Taberî de Sâd suresi 34. ayette Hz. Süleyman'ın imtihana tâbî tutulması hakkında Süddî'den bir rivayet nakletmiştir. Buna göre şeytan, Hz. Süleyman'ın suretine bürünerek onun yüzüğünü emanet ettiği hanımına yaklaşarak yüzüğü ele geçirmiş, böylece Hz. Süleyman kırk gün süreyle hükmünü kaybetmiştir.¹⁶⁵

¹⁵⁶ Bakara: 2/36 وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

¹⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 572. Ayrıca bkz. Eski Ahid, Tekvin, 3/14.

¹⁵⁸ Bakara 2/246 اِئْتِنَا لَنَا مَلَكًا نَقَائِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

¹⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 436; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, IV, 228; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 135.

¹⁶⁰ Bakara 2/258 أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ

¹⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 575.

¹⁶² “Âd ve Semûd kavimlerini, Ress halkını ve bunların arasında pek çok nesilleri de helâk ettik.”

¹⁶³ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XV, 411.

¹⁶⁴ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XII, 533.

¹⁶⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX, 91.

İbrahim en-Nehâî'nin (v. 96/714) Süddî'yi, halkın bildiğine benzer bilgilerle tefsir yapmakla itham etmesinin¹⁶⁶, Şa'bî'nin ona, "Makadına tokmak ile vurulması, senin burada oturmandan (tefsir dersi yapmandan) daha hayırlıdır¹⁶⁷ demesinin, yine Süddî'ye Kur'ân ilminden bir pay verildiğini söyleyen bir kimseye Şa'bî'nin, "Ona Kur'ân'ın cehaletinden bir pay verilmiştir." diyerek cevap vermesinin¹⁶⁸, onun tefsir yaparken isrâiliyat kabilinden bu tür peygamberlerin sıfatları ve İslam düşüncesi ile bağdaştırılması mümkün olmayan haberleri kullanması ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Öyle ki Hudayrî de onun, Kûfe medresesinde yetişmesine rağmen bu ekolün yöntemine aykırı olarak Ehl-i kitaptan çok sayıda nakilde bulunduğu ve bu konuda son derece müsamahakâr olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁹ Tedvîn döneminde isrâiliyyâtın yoğun bir şekilde İslam kaynaklarına girdiği bir vâkıdır. Bununla birlikte bu bilgileri kullanan kimselerin, onları hangi bağlamda kullandıkları bilinmemektedir. Bu rivayetlerin gerçekten bir bilgi olarak kabul edilip nakledilmiş olabileceği gibi, misal olarak yahut kıyas yapma amacıyla zikredilmiş olabileceği, hatta nakledildikten tenkid edilmiş olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç

İslam dininin Arabistan sınırlarını aşarak farklı dil ve kültürlerle sahip toplumlar arasında da yayılmaya başlaması bilhassa tâbiîler dönemine denk düşmektedir. Bu dönemde tabiîler gerek kendi beldelerine gelen sahabîlerden ders alarak gerekse kendileri İslam'ı öğrenmek için ilim öğrenme amaçlı seyahatler yaparak ashabtan Kur'ân ve Hz. Peygamber'in sünnetine dair bilgileri öğrenmişler ve bilhassa hadis ve tefsir ilminin tedvin edilmesine önyak olmuşlardır. Hicaz'da doğan ve Irak'ta vefat eden Süddî de yaptığı tefsir nakilleriyle ashabtan ve çağdaşı tâbiîlerden aldığı bilgileri bazen naklederek bazen de yorumlayarak sonraki nesillere aktarmış önemli bir şahsiyettir. Her ne kadar hakkında bazı menfi haberler verilmiş ve kendisinin yaptığı rivayetlerin güvenilirliği hakkında bir ittifak sağlanamamış olsa da hadis ilminde otorite kabul edilen Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Şu'be b. Haccâc ve Süfyân es-Sevrî gibi kimselerin ondan nakillerde bulunması Süddî'nin güvenilirliği hususunda bize önemli bir ipucu vermektedir. Bazı kaynaklarda onun Şii yahut Şiâ'ya yakın olduğuna dair haberler bulunsa da kendisinden gelen rivayetlere bakıldığında Süddî ile Şîa arasında organik bağ kuracak açık bir delil bulunma-

¹⁶⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, II, 184.

¹⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 87.

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, Dâru'l-Hânî, Riyad, 1422, II, 334.

¹⁶⁹ Hudayrî, Muhammed b. Abdullah b. Ali, *Tefsiru't-Tabiîn*, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1990, I, 305.

maktadır. Kûfeliler arasında tefsire dair en çok rivayette bulunan kimseler arasında gösterilmesi de onu tefsir ilmi açısından önemli kılmaktadır. Kaynaklarda kendisine ait tam bir tefsir bulunduğuna dair haberler yer alsa da günümüze ulaşan bu mahiyette bir eser tespit edilememiştir. Süddî'den gelen tefsir rivayetleri karşımıza, başta Taberî ve İbn Kesîr olmak üzere farklı tefsirlerde dağınık bir halde bulunmaktadır.

Süddî'den gelen rivayetler ışığında onun tefsir yöntemi incelendiğinde onun, Kur'ân'ı anlamının en temel yöntemleri olarak addedilebilecek Kur'ân'ın Kur'ân ve sünnet ile tefsirinden sıklıkla yararlandığı görülmektedir. Diğer yandan onun, ayetleri açıklarken nüzul sebeplerini zikrettiği ve çeşitli tarihi bilgilerden yararlandığı da görülmektedir. Şer'î hükümler konusunda Süddî zaman zaman ayet ve hadisleri delil olarak kullanırken kimi zaman da re'y ve icthad ile hüküm istinbat etmiştir. Nesh konusunda Kur'ân'da neshin varlığını kabul eden tarafta yer alan Süddî, müteşabih konusunu da nesh bağlamında değerlendirmiş, müteşabih ayetlerin te'vilinin peşine düşenleri nâsîh son hükümler gelmeden önce onların ne zaman geleceklerini bilmeye çalışanlar, ilimde derinleşmiş olanları ise nâsîh olsun, mensûh olsun Rableri katından indirilen her şeye iman eden müminler olarak değerlendirilmiştir. Süddî'den gelen tefsir rivayetlerinde belki de en çok tenkide tabi tutulan husus, onun isrâiliyyât kabilinden haberlere sıklıkla yer vermesidir. Öyle ki Süddî bazen peygamberlik görevine yakışmayacak vasıfları onlara isnad eden haberleri de ayetlerin tefsirinde kullanmıştır. Bu durum sadece Süddî'ye has bir durum değildir. Kur'ân ayetlerinin teker teker ele alınarak tefsir edilmeye başlandığı tâbiîn döneminde, hakkında Hz. Peygamber'den bir rivayet yahut ashaptan bir bilgi ulaşmayan ayetler için isrâiliyyât olarak isimlendirilen bilgilerin kullanıldığı pek çok tefsir eseri bulunmaktadır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, Dâru'l-Hânî, Riyad, 1422.
- Albayrak, Halis, *Tefsir Usûlü*, Şule Yayınları, İstanbul, 1998.
- Âlûsî, Şihabuddin Mahmud, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y.
- Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Aydın, Muhammed, *Genel Tefsir Kuralları*, Nûn Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1973.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad, t.y.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- , "Süddî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Lüga ve Sihâhi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf, *et-Ta'rifât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- Cürcânî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Rical*, thk. Yahyâ Muhtâr Gazâvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.
- Cuzcânî, İshak İbrâhim b. Yakub b. İshak es-Sa'dî, *Ahvâlû'r-Ricâl*, thk. Subhî el-Bedrf Samerraî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. bs, İstanbul, 2003.
- , *Tefsir Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Dinç, Ömer, Hicri "İlk Üç Asır Bağlamında Nesh Meselesinin Tarihî Süreci Üzerine Bir Tahlil Değerlendirmesi", III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - I (Sosyoloji-İlahiyat-Eğitim) 15-18 Mayıs 2014, Sakarya, 2014, ss. 203-219.
- Duman, M. Zeki, "Tabiûn Döneminde Tefsir Faaliyeti (Meşhur Müfessirler, Kaynakları ve Bu Tefsirin Değeri)", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 4, 1987, ss. 209-238.
- Fîruzâbâdî, Ebu't-Tahir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhîd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2005.

- Halîf, Yusuf, *Hayatü's-Şî'r fi'l-Kûfe ila Nihâyeti Karnî's-Sâni li'l-Hicre*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Kahire, 1968.
- Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbuddîn Yâkût b. Abdullah Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1993.
- Hazrecî, Ahmed b. Muhammed, *Hulasatu Tezhîbi Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-matbûâtî'l-islâmiyye-Dâru'l-Beşâir, Haleb-Beyrut, 1416.
- Hindî, Alâüddîn Alî b. Müttakî b. Hüsâmüddîn el-Bürhanfûrî, *Kenzü'l-'Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî, Safvet es-Sekâ, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1981.
- Hudayrî, Muhammed b. Abdullah b. Ali, *Tefsîru't-Tabîin*, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1990.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemaleddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed Bicâvî, Dâru'l-Cîl, Beyrut, t.y..
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Abdullah, *Nâsihu'l-Kur'ân ve Menâsihu-hu*, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Medine, 2003.
- İbnü'l-Cezerî, Şemseddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- İbn Cüzeyy, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnatî, *et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*, thk. Rıza Ferec el-Hümâmî, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2005.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hazm el-Ezdî el-Basrî, *Kitâbu Cemherati'l-Luga*, thk. Remzi Münîr Ba'lebekî, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., [Dâru'l-Meârifi'l-Osmâniyye, Haydarâbad, 1952'nin ofseti.]
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *el-Lübab fî Tehzîbi'l-Ensâb*, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y.
- İbn Hacer Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed, *Lisânü'l-Mîzân*, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, Beyrut, 1971.
- , *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahiri, *en-Nâsih ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Abdulgaffâr Süleyman Bûndârî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.
- İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî, *Meşahiru Ulemai'l-Emsâr*, thk. Marzûk Alî İbrahim, Dâru'l-Vefâ, Mansûre, 1991.

- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr el-Kuraşî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed es-Sellâme, Dâru Tayyibe, Riyad, 1999.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî, *el-Maârif*, thk. Servet Ukkâşe, Heyetü'l-Misriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, Kahire, 1992.
- İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr Sa'dülmelik Ali b. Hibetullah b. Ali, *el-İkmal fî Ref'i'l-İrtiyab ani'l-Mü'telif ve'l-Muhtelif mine'l-Esma ve'l-Küna ve'l-Ensâb*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrerem el-İfrikî, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, t.y.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. Abbas et-Temîmî, *Kitâbu's-Seb'a fî'l-Kirâât*, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1972.
- İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. İshak Ebu'l-Ferec, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.
- İbn Tağrîberdî, Cemaleddin Ebi'l-Muhasin Yûsuf el-Atabekî, *en-Nücûmu'z-Zahira fî Mülûkü Mısır ve'l-Kâhira*, Kahire, 1963.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdulhalîm, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, Dâru Mektebetü'l-Hayât, Beyrut, 1980.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak, *Kitâbu Târîhi İsbahan: Zikru Ahbâri İsbahan*, thk. Seyyid Kisrevî Hasan, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- Kayrevânî, Ebû Alî Hasen b. Reşîk Ezzî İbn Reşîk, *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1981.
- Kazvinî, Ebû Ya'la el-Halil b. Abdillâh b. Ahmed el-Halîlî, *el-İrsâd fî Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadîs*, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 1989.
- Kurtubî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmî' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2006.
- Mervezî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur Sem'ânî, *el-Ensâb*, Dâiretü Maârifü'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, 1962.
- Mizzî, Ebu'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf, *Tehzibü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1980.
- Muhammed 'Atâ Yûsuf, *Tefsîru's-Süddî el-Kebîr*, Dâru'l-Vefâ, Mansûre, 1993.
- Muhsin Emin, Ebu Muhammed Seyyid Muhsin b. Abdilkerim b. Ali, *A'yânü's-Şî'a*, Dâru't-Taarruf li'l-Matbûât, Beyrut, 1983.

- Müslim, Ebû Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh*, Dâru Tayyibe, Riyad, 1426.
- Sehavî, Ebu'l-Hasan Alemuddîn Ali b. Muhammed b. Abdüssamed, *Cemalü'l-Kurrâ ve Kemâlu'l-İkrâ'*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrut, 1999.
- Sezgin, Fuad, *Târîhu't-Turâsî'l-Arabî*, İdâretü's-Sekâfeti ve'n-Neşr bi'l-Câmia, Riyad, 1991.
- Suyûtî, Celâleddîn, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, thk. Abdullah Abdilmuhsin et-Türkî, Merkezi Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâseti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Kahire, 2003.
- , *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 1997
- Şevkânî, Muhammed Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, thk. Abdurrahman Umeyre, Daru'l-Vefâ, Mansûre, 1994.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdulmecîd es-Selefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1994.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr li't-Tıbâa ve'n-Neşr, 2001.
- Turgay, Nurettin, "Tabiunun/Tabiilerin Tefsir İlmindeki Yeri", *Bilimname*, 2010/1, cilt: VIII, sayı: 18, ss. 93-114
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Huseynî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdulazîz Matar, 2. bs., Kuveyt, 1994.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevâz Ahmed Zemerlî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1995.

Suddi al Kebir as an Exegete

Citation / ©-Denizer, N. (2017). Suddi al Kebir as an Exegete, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 17 (1), 357-388.

Abstract- *From the moment when the Qur'an begins to be revealed, teaching and explaining the necessary parts of verses was started by Prophet himself. After Prophet Muhammad's (s.a.a.w) demise, first muslim generations transferred informations that they have learned from The Prophet to the second muslim generations by transferring the verbal information directly and interpreting it. The second generations era is a period that different problems and questions had emerged due to the expansion of Islamic lands rising, increasing the number of Muslims from different cultures and nations. Accordingly different approaches have arised in understanding and interpreting The Quran. In this period, the educators raised in the Tafsir medreseses that are established in Mecca, Medina and Kufah began to separate from each other, developed different ideas and methods of understanding and applying the Qur'an in the light of the information they receive from the companions. In additon, information about Tafsir began to be copy-righted as separated leaflets in this period. Suddi al-Kebir is also one of the prominent figures of second muslim generations who was born in Hijaza and lived in Qufa, and who led many commentaries on and later hermenetics. Although there are references to a source of a complete commentary attributed to Suddi who referring to Ibn Abbas and Ibn Mas'ûd mostly, there is no work of this quality that reaches the present day. Narrative Tafsir comments by Suddi are found in narrated comments discursively. When these narrations are examined, he uses exegesis by means of the qoran and sunnah method and he also uses evelatory occasions and historical information and accordingly made out some religious judgements, he expresses opinions about naskh and mutashabih. Suddi was criticised strongly for giving wide coverage to Israiliyyat. In this study, Süddî's life, scientific direction and claims about him to be Shiitel will be evaluated and his tafsir method and commentary direction will be tried to be expressed.*

Keywords- *Commentary, narrated commentary, method, Suddi*